

УДК 334.732:63:001

Коломієць С.А.

*здобувач кафедри педагогічної майстерності та менеджменту
Полтавського національного педагогічного університету
імені В.Г. Короленко***АНАЛІЗ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ОБСЛУГОВУЮЧОЇ КООПЕРАЦІЇ****THE ANALYSIS OF SCIENTIFIC APPROACHES TO DEFINING
THE ESSENCE OF AGRICULTURAL SERVICE COOPERATIVES****АНОТАЦІЯ**

Статтю присвячено вивченню наукових підходів до розуміння поняття сільськогосподарської обслуговуючої кооперації. Проаналізовано наукову літературу та надано декілька визначень даного поняття. Зазначено, що в сучасних умовах сільськогосподарська обслуговуюча кооперація розвивається в умовах глобалізації економічного і громадського життя. Обґрунтовано виділення економічного підходу до визначення сутності та важливість уточнення термінологічного апарату щодо визначення сільськогосподарської обслуговуючої кооперації. Наведено власне розуміння сутності визначення терміну «обслуговуюча кооперація».

Ключові слова: сільське господарство, агропромислове виробництво, кооперація, кооператив, сільськогосподарська обслуговуюча кооперація.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена изучению научных подходов к пониманию понятия сельскохозяйственной обслуживающей кооперации. Проанализирована научная литература и предоставлено несколько определений данного понятия. Указано, что в современных условиях сельскохозяйственная обслуживающая кооперация развивается в условиях глобализации экономической и общественной жизни. Обосновано выделение экономического подхода к определению сущности, а также важность уточнения терминологического аппарата в определении сельскохозяйственной обслуживающей кооперации. Представлено собственное понимание сущности определения термина «обслуживающая кооперация».

Ключевые слова: сельское хозяйство, агропромышленное производство, кооперация, кооператив, сельскохозяйственная обслуживающая кооперация.

ANNOTATION

The article is devoted to the urgent scientific problem of scientific approaches to understanding of agricultural service cooperatives concept. It is analyzed scientific literature and given several examples of agricultural service cooperatives definitions. It has been noted in the article that in the present context agricultural service cooperatives develops in the conditions of globalization of economic and social life of the society. The author proves the outline of economic approach to the determination of the essence of agricultural service cooperatives and the importance of clarification of terminological apparatus to determine. Own understanding of the essence of the definition of «service cooperatives» is represented.

Keywords: agriculture, agricultural production cooperatives, cooperative, agricultural service cooperatives.

Постановка проблеми. В Україні кооперативна форма організації підприємницької діяльності в агропромисловому виробництві (АПВ) перебуває в кризовому стані. Старі принципи організації такої діяльності не здатні забезпечити належних результатів господарювання, а нові гальмуються загальною кризою в країні та низьким рівнем розвитку ринкової інфраструктури в АПВ.

Але, незважаючи на це, обслуговуючі кооперативи мають велику перспективу у відродженні агропромислового виробництва в Україні. Вони можуть вирішити багато проблем, з якими нині стикаються сільськогосподарські товаровиробники.

У сучасних умовах сільськогосподарська обслуговуюча кооперація розвивається в умовах жорсткої конкуренції, глобалізації економічного і громадського життя. Глобалізаційні процеси, які охопили й кооперативні економічні відносини, є одним зі стимулів всебічного розвитку національного кооперативного руху як в економічній діяльності, так і у сфері соціальних відносин, що дасть змогу посилити його позиції на ринку, бути конкурентоспроможним в умовах, які характерні для ринково орієнтованої економіки [1, с. 7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти національного кооперативного руху розглядаються у наукових працях зарубіжних і вітчизняних дослідників, зокрема: С. Бабенко, П. Балабан, М. Балліна, О. Березіна, Л. Блана, В. Борисова, С. Бородавського, Ф. Буше, К. Вахітова, І. Витановича, П. Гайдучького, С. Гелей, Ш. Жіда, М. Зібера, В. Зіновчука, В. Кінга, А. Макаренко, Б. Мартоса, С. Маслово, Т. Ожелевської, Р. Оуена, А. Пантелеймоненка, Ф.-В. Райффайзена, П. Саблука, С. Семів, О. Томіліна, М. Туган-Барановського, В. Федорович, О. Чаянова, А. Шепіцен, Ф. Штаудінгера, Г. Шульце-Деліча та ін.

Проте досі існує необхідність у чіткому і зрозумілому визначенні сутності поняття «сільськогосподарська обслуговуюча кооперація».

Мета статті полягає в аналізі наукових підходів до визначення сутності сільськогосподарської обслуговуючої кооперації та уточненні категорійно-понятійного апарату щодо визначення сільськогосподарської обслуговуючої кооперації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Детальне вивчення наукової літератури дало змогу виділити економічний підхід до визначення поняття «сільськогосподарська обслуговуюча кооперація». Але для того щоб розкрити сутність та зміст цього поняття, вдалося до аналізу понять «кооперація», «кооператив» та «обслуговуюча кооперація».

Кооперація (лат. *cooperatio* – співробітництво) – добровільне об'єднання власності (різних об'єктів і форм) та праці для досягнення спільних цілей у різних сферах господарської діяльності. Сьогодні воно відповідає кільком поняттям. Можна говорити, зокрема, про гуртування і співпрацю людей у будь-якій сфері суспільного життя. Окремі автори під кооперацією розуміють таку форму організації праці, за якої певна кількість людей спільно бере участь в одному й тому ж або в різних, пов'язаних між собою виробничих процесах.

У наукових дослідженнях класика кооперації О. Чайнова [2; 3] розглянуто кооперативні форми, які виникають спочатку як найпростіші споживчі і закупівельні товариства, які готують ґрунт для організації збутових кооперативів. Останні реформують селянське господарство в бік його найбільшої відповідності ринковій кон'юнктурі. Постає проблема оволодіння переробкою, тому створюються кооперативи з переробки сільськогосподарської сировини.

У кооперації О. Чайнов убачав передусім широкий соціальний рух, що постійно розвивається, переходить з однієї фази в іншу і відповідно до них і до стану свого розвитку утворює свої організаційні форми [4, с. 337].

Термін «кооперація», як уважав А. Макаренко, вживається в трьох значеннях, а саме:

- 1) співробітництво взагалі, взаємодія або координація діяльності;
- 2) об'єднання праці кількох людей або колективів;
- 3) сукупність специфічних суспільно-господарських організацій людей, що називаються кооперативами [5, с. 48].

На думку А. Шепіцен, кооперація – це процес добровільного об'єднання зусиль і ресурсів суб'єктів, зацікавлених у досягненні певних соціально-економічних результатів, які можливо отримати лише або швидше за допомогою групових дій. Вищою формою кооперації є створення підприємства особливого типу – кооперативу [6].

Так, С. Гелей кооперацію вбачав як продукт двох взаємопов'язаних чинників – кооперативної ідеї та практичної кооперативної роботи. Кооперативна ідея завжди визначає суть і напрями кооперативної діяльності, збагачуючись і розвиваючись завдяки практичному досвіду [7, с. 183].

«Кооперація являє собою таку форму співробітництва, яка шляхом об'єднання окремих осіб прагне поліпшити умови існування населення та ступенево усунути негативні явища сучасного економічного ладу», – зазначав С. Бородаєвський [8, с. 3].

Таким чином, узагальнюючи погляди вчених, ми дійшли висновку, що основний понятійний апарат терміну «кооперація» полягає в тому, що це є такий процес добровільного об'єднання окремих осіб, за якого громадяни та юридичні особи зацікавлені у досягненні пев-

них соціально-економічних результатів щодо поліпшення умов їхнього існування.

Слід визначити, звичайно, й термін «кооператив».

За О. Чайновим кооператив (за сучасною термінологією – обслуговуючий кооператив) є «...не більш як частиною господарства його членів», виділеною із загального організаційного плану землеробського господарства й «усуспільнену у кооперативне підприємство». Проте найважливішою особливістю цього процесу є «нерозривний зв'язок «кооперативу» з рештою галузей сільського господарства», яке ще не настільки спеціалізоване, щоб товарна галузь посідала в його структурі виняткове або основне місце [4, с. 243].

Пройшло майже 100 років із часу перших публікацій праць щодо кооперації видатного вченого О. Чайнова, а його висновки актуальні і для сучасного кооперативного руху на селі. У далекі 20-ті роки минулого сторіччя О. Чайнов зазначав, що цей рух поки що знаходиться на перших фазах своєї еволюції. Проте, окреслюючи перспективу цього процесу, автор визначає «суть землеробської кооперації як глибокого процесу вертикальної концентрації сільського господарства» і далі підкреслює, що «...ось саме на цей-то процес кооперації ми і хотіли б указати сільському працівникові як на початкову фазу того шляху, який може призвести сільське господарство селянських країн до повної рішучої переорганізації у масштабі найбільших організаційних заходів» [4, с. 76].

Згідно з визначенням XXXI конгресу Міжнародного кооперативного альянсу (МКА), «...кооператив – це група людей, які добровільно об'єдналися для того, щоб задовольнити свої спільні економічні, соціальні та культурні потреби і прагнення шляхом створення підприємства на правах спільного володіння та демократичного управління й контролю» [9].

Кооперативи виникли в багатьох країнах світу як специфічна форма господарської співпраці задля покращання економічного становища на засадах спеціальних кооперативних принципів.

Основні з них:

- 1) добровільність об'єднання в кооператив;
- 2) об'єднання громадян, а не капіталу;
- 3) демократичність управління (один член – один голос);
- 4) солідарність і взаємодопомога.

Кооператив відрізняється від підприємницьких структур не лише різними цілями їх діяльності, а й тим, що учасники кооперативу є одночасно його членами і клієнтами. Їх діяльність спрямована на задоволення потреб своїх членів, а не сторонніх осіб. Оскільки кооперативи не можуть відгородитися від не членів кооперативу, то природно, що інші люди можуть користуватись послугами кооперативу, але така їх участь в отриманні послуг від кооперативу завжди обмежена. У цілому ж кооперативи працюють на своїх членів.

Україна як розвинута аграрна держава ніколи не перебувала на узбіччі кооперативного руху і займає своє місце в цьому важливому процесі.

Відомий український учений М. Туган-Барановський зазначав, що «...кооператив – це таке господарське підприємство декількох осіб, котрі з доброї волі з'єдналися, яке має своєю метою не добування найбільшою прибутку на затратений капітал, а, навпаки, збільшення через спільне господарювання трудового доходу своїх членів або зменшення їх видатків» [10].

Найбільш удосконаленим визначенням, на нашу думку, є роз'яснення значення кооперативу В. Зіновчуком, який стверджує, що «...кооператив є підприємством корпоративного типу, створеним шляхом добровільного об'єднання матеріальних внесків і зусиль сільськогосподарських товаровиробників-власників (громадян та юридичних осіб), організації демократичного управління і поділу ризику та доходів відповідно до участі в господарській діяльності цього підприємства» [11, с. 33–34].

Таким чином, узагальнюючи погляди вчених, ми дійшли висновку, що основний понятійний апарат терміну «кооператив» полягає в тому, що це така форма господарської співпраці добровільно об'єднаних окремих осіб, які є одночасно і членами, і клієнтами. Це об'єднання має своєю метою збільшення доходу своїх членів відповідно до участі в діяльності цього підприємства або зменшення їх видатків.

Наведені визначення стосуються будь-яких кооперативів, проте слід зазначити, що обслуговуючі кооперативи мають певні відмінності та характерні риси.

Так, у Законі України «Про сільськогосподарську кооперацію» станом на 20.11.2012 указується, що сільськогосподарська кооперація – це «...система сільськогосподарських кооперативів, їх об'єднань, утворених з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб членів кооперативів» [14, с. 2].

Окрім того, законодавством України визначено, що вищевказана економічна категорія базується на діяльності сільськогосподарських кооперативів (юридична особа, утворена фізичними та юридичними особами, які є виробниками сільськогосподарської продукції, що добровільно об'єдналися на основі членства для провадження спільної господарської та іншої діяльності, пов'язаної з виробництвом, переробкою, зберіганням, збутом, продажем продукції рослинництва, тваринництва, лісівництва чи рибництва, постачанням засобів виробництва і матеріально-технічних ресурсів членам цього кооперативу, наданням їм послуг із метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування) [14, с. 3].

Обслуговуючі кооперативи спрямовують свою діяльність на обслуговування сільськогосподарського та іншого виробництва учасників кооперації, тобто для надання комплексу послуг, пов'язаних із виробництвом, пере-

Таблиця 1

Підходи до визначення терміну «обслуговуюча кооперація»

Джерело	Визначення
В. Федорович [12, с. 7]	У разі охоплення кооперативом усіх фаз сільськогосподарського виробництва він є виробничим, а якщо однієї або кількох з них – обслуговуючим. Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив є доповненням до самостійного селянського господарства, обслуговує його і без такого господарства не має сенсу.
Т. Ожелевська [13, с. 11]	Обслуговуючі кооперативи – це допоміжні або обслуговуючі структури для досягнення тих головних економічних завдань, які ставлять перед собою сільськогосподарські товаровиробники – члени цього кооперативу.
Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» [14, с. 3]	Обслуговуючий кооператив – сільськогосподарський кооператив, що утворюється шляхом об'єднання фізичних та юридичних осіб – виробників сільськогосподарської продукції для організації обслуговування, спрямованого на зменшення витрат та збільшення доходів членів цього кооперативу під час провадження ними сільськогосподарської діяльності та на захист їхніх економічних інтересів.
О. Томілін [15, с. 40]	Обслуговуюча кооперація – це один із проявів вертикальної інтеграції за міжгалузевої взаємодії та основа функціонування організаційно-правових виробничих структур горизонтального і вертикального типів. За кооперації основний та обіговий капітал застосовують спільно, розподіляючи його на більшу масу готової продукції, при цьому собівартість одиниці продукції знижується.
О. Нечипоренко [16, с. 6]	Обслуговуюча кооперація – це засіб захисту від посередницьких структур шляхом самозабезпечення виконання оптимального обсягу господарських операцій, якого не можуть досягти індивідуальні підприємницькі структури.
В. Зіновчук, Л. Молдаван, В. Моссаковський [17, с. 17]	Обслуговуюча кооперація – це сукупність специфічних організацій – обслуговуючих кооперативів. У цьому контексті обслуговуюча кооперація характеризується ознаками її організаційно-правової форми – обслуговуючого кооперативу.
Я. Гаецька-Жолотило [18, с. 168]	Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи – це такі кооперативи, які створені сільськогосподарськими товаровиробниками для спільного обслуговування виробничих потреб своїх господарств на всіх етапах виробничого циклу – від постачання засобів виробництва до збуту сільськогосподарської продукції, включаючи її переробку, агросервіс, взаємне кредитування, страхування, надання консультативних послуг і т. п. із метою підвищення рівня їх доходів.

Джерело: сформовано автором

робкою, збутом продукції рослинництва, тваринництва, лісівництва і рибництва. Членами обслуговуючого кооперативу можуть бути як фізичні, так і юридичні особи на засадах господарської участі в діяльності кооперативу.

Підходи до визначення терміну «обслуговуюча кооперація» нами представлені в табл. 1.

Таким чином, узагальнюючи погляди вчених, ми дійшли висновку, що розуміння сутності визначення терміну «обслуговуюча кооперація» криється у формі господарської співпраці добровільного об'єднання людей які займаються безпосередньо агропромисловим виробництвом.

На нашу думку, це об'єднання, яке спрямовує свою діяльність на обслуговування, тобто для надання комплексу послуг, пов'язаних із виробництвом, переробкою, збутом та доставкою до споживача готової продукції.

Отже, виходячи з аналізу понять «кооперація», «кооператив» та «обслуговуюча кооперація», можна стверджувати, що сільськогосподарська обслуговуюча кооперація – це добровільне об'єднання фізичних та юридичних осіб виробників сільськогосподарської продукції для організації обслуговування, спрямованого на зменшення витрат та збільшення доходів членів кооперативу під час провадження ними сільськогосподарської діяльності та на захист їхніх економічних інтересів.

Висновки. Детальний аналіз та узагальнення наукових підходів до визначення сутності економічної категорії «сільськогосподарська обслуговуюча кооперація» вказує на те, що даний феномен слід розглядати як засіб самоорганізації сільських товаровиробників, як форму групових дій фізичних чи юридичних осіб, які спільно беруть участь в одному й тому ж виробничому процесі.

Переваги обслуговуючої кооперації порівняно з іншими об'єднаннями полягають в тому що в першому випадку є можливість переходити від простих форм кооперування до все складніших. Інтеграція дає змогу скоротити витрати, які пов'язані з вивченням кон'юнктури ринку, залученням інвестицій. Це процес взаємодії і співробітництва серед різних організаційно-правових структур, які направлені на покращання використання їх виробничого потенціалу [19, с. 82].

Вважаємо, що відродження обслуговуючої кооперації як форми економічного захисту сільськогосподарських товаровиробників та як важливого чинника підвищення конкурентоспроможності агропромислових підприємств можливе тільки за умови державної підтримки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Балабан П.Ю., Соколова А.М. Національний кооперативний рух в економіці ринкового типу : [монографія] / П.Ю. Балабан, А.М. Соколова. – Полтава : РВВ ПУЕТ, 2012. – 225 с.
2. Чаянов А.В. Краткий курс кооперации / А.В. Чаянов. – М. : Кооперативное издательство, 1927. – 77 с.
3. Чаянов А.В. Организация крестьянского хозяйства / А.В. Чаянов. – М. : Кооп. изд-во, 1925. – 124 с.
4. Чаянов А.В. Основные идеи и формы организации сельскохозяйственной кооперации / А. В. Чаянов ; 2-е изд. – М. : Наука, 1991. – 456 с.
5. Макаренко А.П. Теория и история кооперативного движения : учеб. пособ. / А.П. Макаренко. – М. : Маркетинг, 1999. – 328 с.
6. Шепіцен А.О. Стратегія диверсифікації як основа формування конкурентоспроможності аграрної продукції / А.О. Шепіцен // Вісник Житомирського державного технологічного університету. – 2003. – № 3. – С. 256–259.
7. Гелей С.Д. Теорія та історія кооперації : [підручник] / С.Д. Гелей, Р.Я. Пастушенко. – К. : Знання, 2006. – 513 с.
8. Бородаєвський С.В. Історія кооперації / С.В. Бородаєвський. – Прага : Український громадський вид-ий фонд, 1925. – 445 с.
9. Бабенко С.Г. Концептуальні підходи до розвитку національного кооперативного руху у XXI столітті / С.Г. Бабенко // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Національний кооперативний рух та структурні зміни в економіці України XXI століття». – К. : Укоопосвіта, 2001. – С. 28–34.
10. Туган-Барановский М.И. Социальные основы кооперации / М.И. Туган-Барановский. – СПб. : Слово, 1922 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://vmestesovsemi.ucoz.org/publ/5-1-0-145>.
11. Зіновчук В.В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу / В.В. Зіновчук ; 2-е вид., доп. і перероб. – К. : Логос, 2001. – 380 с.
12. Федорович В. Правові основи створення та діяльності сільськогосподарських кооперативів в Україні / В. Федорович. – Львів : Атлас, 1998. – 144 с.
13. Ожелевська Т.С. Теорія та правові аспекти кооперації / Т.С. Ожелевська. – К. : Аграрна освіта, 2000. – 136 с.
14. Про сільськогосподарську кооперацію : Закон України станом на 20.11.2012 / Верховна Рада України. – К. : Парлам. вид-во, 2012. – 261 с.
15. Томілін О.О. Обслуговуюча кооперація – один із проявів вертикальної інтеграції при міжгалузевій взаємодії / О.О. Томілін // Інноваційна економіка. – 2012. – № 36. – С. 39–43.
16. Нечипоренко О.М. Організаційно-економічні аспекти формування кооперативних підприємств в аграрному секторі економіки : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / О.М. Нечипоренко. – К., 2004. – 21 с.
17. Основи сільськогосподарської обслуговуючої кооперації : [навч. посіб.] / В.В. Зіновчук, Л.В. Молдаван, В.Б. Москавський [та ін.] ; за ред. В.В.Зіновчука. – К. : Вища освіта, 2001. – 464 с.
18. Гаєцька-Колотило Я.З. Організаційно-правові форми сільськогосподарської кооперації в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. / Я.З. Гаєцька-Колотило. – К., 2003. – 184 с.
19. Томілін О.О. Регулювання міжгалузевих відносин у сільському господарстві : [монографія] / О.О. Томілін. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2014. – 320 с.